

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ 1996 РОКУ: ПОЛОЖЕННЯ ПРО СОЦІАЛЬНУ ДЕРЖАВУ (ЧАСТИНА ДРУГА)

Королевська Н. Ю.

Мета статті - за допомогою статистичного методу проаналізувати текст Конституції України 1996 року з погляду закладених у його положеннях основ подальшої розбудови України як соціальної держави (усі розділи, крім розділів I та II). Гіпотезою викладеного у статті стислого аналізу положень Основного закону України 1996 року є таке твердження: «на конституційному рівні в Україні соціальним проблемам приділено недостатньо уваги, так само як і перспективним напрямом подальшої розбудови соціальної держави».

Варто звернути увагу на кількість статей, у яких уживається прикметник «соціальний» чи однокореневі слова, а також на кількість таких слів загалом. Саме тому в Таблиці 1 результати вміщено у двох колонках - перша представляє «постатейну» статистику, а друга - статистичні показники щодо конкретних згадок. Третя колонка охоплює випадки, у яких прикметник «соціальний» ужито через дефіс із прикметником «економічний».

Статистичний аналіз положень Основного закону України 1996 року дає підстави узагальнити, що слова з коренем «-соціал-» містяться в таких його структурних частинах, як: Преамбула, «Загальні засади», «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» (не аналізуються в цій статті), а також «Верховна Рада України», «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади», «Правосуддя», «Територіальний устрій України», «Автономна Республіка Крим», «Місцеве самоврядування».

У контексті пошуку конституційних основ для розбудови соціальної держави в Україні акцентовано увагу на таких статистичних показниках, як: а) кількість статей, у яких уживаються слова з коренем «-соціал-» - 20; б) кількість прикладів уживання слів із коренем «-соціал-» - 24 (у тому ж значенні, як у словосполученні «соціальна держава», - 22 випадки); в) кількість випадків уживання прикметника «соціально-економічний» - 7.

Ключові слова: держава, Основний закон, соціальні права, соціальна функція держави, соціальна функція права, соціальна політика.

Korolevska N. Yu. Constitution of Ukraine of 1996: provisions on the social state (Part two)

The aim of the article was to use the statistical method to analyze the text of the Constitution of Ukraine of 1996 in terms of the foundations laid in its provisions for the further development of Ukraine as a welfare state (all sections except sections I and II). The hypothesis of the brief analysis of the provisions of the Basic Law of Ukraine in 1996 is the following statement: "at the constitutional level in Ukraine, social problems are given insufficient attention, as well as promising areas for further development of the welfare state".

Attention should be paid both to the number of articles in which the adjective "social" or monosyllabic words are used, as well as to the number of such words in general. That is why in Table 1 the results are placed in 2 columns - the first presents "article-by-article" statistics, and the second - statistical indicators for specific references. The third column covers cases in which the adjective "social" is used through a hyphen with the adjective "economic".

Statistical analysis of the provisions of the Basic Law of Ukraine of 1996 gives grounds to generalize that words with the roots "social" are contained in such structural parts as: Preamble; "General principles", "Rights, freedoms and responsibilities of man and citizen" (not analyzed in this article), as well as the "Verkhovna Rada of Ukraine", "Cabinet of Ministers of Ukraine. Other executive bodies", "Justice", "Territorial system of Ukraine", "Autonomous Republic of Crimea", "Local Government".

In the context of the search for constitutional foundations for the development of the welfare state in Ukraine, attention is focused on the following statistical indicators: a) the number of articles in which words with the roots "social" are used - 20; b) the number of cases of using words with the root "social" - 24 (in the same sense as in the phrase "welfare state" - 22 cases); c) the number of cases of use of the adjective "socio-economic" - 7 cases.

Key words: state, Basic law, social rights, social function of state, social function of law, social policy.

Постановка проблеми та її актуальність. Пандемія COVID-19 призвела до загострення не тільки економічної, але й соціальної кризи в Україні. Зв'язок між економікою та соціальним становищем більшості населення є тезою, яку в сучасній економічній науці ніхто не оспорує, а отже - за часів економічної кризи варто звертати особливо пильну увагу на соціальні проблеми, вирішити які покликана соціальна держава.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розбудови соціальної держави в Україні та дослідження її сутності є найбільш популярною серед фахівців із теорії держави і права. Що ж до фахівців із конституційного права, то вони розглядають це питання як загалом (наприклад, коли йдеться про конституційні основи соціальної держави, як це робить В.В. Косович [1]), так і щодо окремих інститутів галузі конституційного права (наприклад, коли йдеться про охорону здоров'я [2], працю та права на працю [3], місцеве самоврядування [4] тощо).

Метою статті є за допомогою статистичного методу проаналізувати текст Конституції України

1996 р. з погляду закладених у його положеннях основ подальшої розбудови України як соціальної держави (усі розділи, крім розд. I та II). Гіпотезою викладеного у статті стислого аналізу положень Основного закону України 1996 р. є таке твердження: «на конституційному рівні в Україні соціальним проблемам приділено недостатньо уваги, так само як і перспективним напрямом подальшої розбудови соціальної держави».

Виклад основного матеріалу. Передусім під час застосування заявленого вище статистичного методу варто узагальнити кількісні показники щодо прямої згадки про «соціальні» інститути, явища тощо. Щоб представити результати більш наглядно, вони вміщені в Таблицю 1.

Варто звернути увагу на кількість статей, у яких уживається прикметник «соціальний» чи однокореневі слова, а також на кількість таких слів загалом. Саме тому в Таблиці 1 результати подано у 2-х колонках - перша представляє «постатейну» статистику, а друга - статистичні показники щодо конкретних згадок. Третя колонка охоплює

Таблиця 1

Кількісні показники вживання слів із коренем *-соціал-* у Конституції України 1996 р.

Назва розділу Конституції України 1996 р.	Номер розділу	Статті	*	**	***
Преамбула			1	1	
Загальні засади	I	1-20	4	4 (3)	
Права, свободи та обов'язки людини і громадянина	II	21-68	6	10 (9)	2
Вибори. Референдум	III	69-74	-	-	
Верховна Рада України	IV	75-101	2	2	
Президент України	V	102-112	-	-	
Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади	VI	113-120	2	2	1
Правосуддя	VIII	124-131 ² (зокрема, 129 ¹ , 130 ¹ , 131 ¹)	1	1	
Територіальний устрій України	IX	132-133	1	1	
Автономна Республіка Крим	X	134-139	1	1	1
Міське самоврядування	XI	140-146	2	3	3
Конституційний Суд України	XII	147-153 (зокрема, 148 ¹ , 149 ¹ , 151 ¹ , 151 ²)	-	-	
Внесення змін до Конституції України	XIII	154-159	-	-	
Прикінцеві положення	XIV	160-161	-	-	
Перехідні положення	XV	пп. 1-13, 15-16 ¹	-	-	
Разом			20	24 (22)	7

* Кількість статей, у яких уживаються слова із коренем *-соціал-*.

** Кількість випадків уживання слів із коренем *-соціал-*.

*** Кількість прикладів уживання прикметника «соціально-економічний».

випадки, у яких прикметник «соціальний» ужито через дефіс із прикметником «економічний».

Варто додати, що інколи в останній колонці розміщено два показники, один із яких - у дужках. Показник, який іде першим (без дужок), означає фактичну кількість разів уживання прикметника «соціальний» чи однокореневих слів. Показник, який розміщено другим (у дужках), є скоригованим з урахуванням того, чи прикметник «соціальний» або однокореневі слова застосовано в тому ж розумінні, як і у словосполученні «соціальна держава».

Варто узагальнити, що слова з коренем *-соціал-* ужито в таких структурних частинах Конституції України 1996 р., як:

- Преамбула; «Загальні засади»; «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» (не аналізуються в цій статті);
- «Верховна Рада України»;
- «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади»;
- «Правосуддя»;
- «Територіальний устрій України»;
- «Автономна Республіка Крим»;
- «Місцеве самоврядування».

Як впливає з Таблиці 1, в інших розділах Основного закону ключове слово «соціальний» чи однокореневі до нього слова не містяться. А тому варто проаналізувати вагомість уживання ключового чи однокореневих слів у вищенаведених структурних частинах, а також слухність невживання їх у розділах Конституції України 1996 р. (крім Преамбули, розд. I та II).

Щодо розд. III «Вибори. Референдум» зауважень щодо невживання в ньому прикметника «соціальний» чи однокореневих до нього слів не виникає. Адже в цьому розділі сконцентровано положення про політичні права громадян України у частині виборів та референдумів, а також основні процесуальні положення щодо цих інститутів.

Як видно з Таблиці 1, у розд. IV Основного закону 1996 р. «Верховна Рада України» прикметник «соціальний» ужито двічі, а саме:

- у ст. 85: «До повноважень Верховної Ради України належить: <...>

б) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля» [5];

- у ст. 92: «Виключно законами України визначаються: <...>

б) основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання

праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки» [5].

Варто підкреслити, що в обох прикладах прикметник «соціальний» ужито в такому ж розумінні, як і у словосполученні «соціальна держава».

Варто визнати, що такої кількості згадок про соціальну проблематику досить для розділу Основного закону, присвяченого Парламенту України (зважаючи на співвідношення матеріальних та процесуальних положень у цьому розділі, як і стислий характер викладу конституційних норм).

Навряд чи можна позитивно оцінити те, що в розд. V «Президент України» прикметник «соціальний» і однокореневі слова не вживаються.

По-перше, Україна є парламентсько-президентською республікою, голові держави належить істотна низка повноважень, під час реалізації яких він міг би керуватися, серед іншого, і необхідністю подальшої розбудови правової держави.

По-друге, у закордонних країнах вже давно наявна практика, коли очільник держави, окрім виконання офіційно покладених на нього повноважень, бере на себе неформальні обов'язки лідера країни, звертає увагу на ті чи ті соціальні проблеми, сприяє їх вирішенню (дивись, наприклад: [6]).

Опосередковано про важливість соціального вектора діяльності Президента України свідчать такі положення Основного закону 1996 р.:

- він є гарантом додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина;
- у тексті його присяги йдеться про «добробут Українського народу», про обстоювання прав і свобод громадян.

Однак і пряма згадка про його участь у розбудові соціальної держави, у вирішенні соціальних проблем не була б зайвою.

У наступному розділі Конституції України 1996 р. - розд. VI «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади» - двічі вжито прикметник «соціальний» і однокореневі слова, а саме:

- відповідно до ст. 116, Кабінет Міністрів України, серед іншого, «розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України» [5];

- відповідно до ст. 119, місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують, серед іншого, «виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культур-

ного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин - також програм їх національно-культурного розвитку» [5].

З одного боку, зважаючи на вагому роль урядової діяльності в підтриманні високого соціального рівня громадян України, може здаватися, що лише однієї згадки про «соціальність» в аналізованому підрозділі замало. Проте навряд чи можна погодитись із таким висновком. Адже традиційно в конституціях приділяють більше уваги регламентації створення та діяльності тих органів публічної влади, які формуються шляхом прямих виборів, і Конституція України 1996 р. не є винятком.

Отже, якщо Верховній Раді України в Основному законі 1996 р. в межах однойменного розділу приділено 26 статей, Президентіві України - 11 статей, то Урядові - лише 6.

Якщо розрахувати середній показник уживання прикметника «соціальний» або однокореневих слів, то отримаємо таке:

- для Парламенту - 0,08;
- для Голови держави - 0;
- для Уряду - 0,2.

Тому можна дійти висновку, що на сучасному етапі положення розд. VI «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади» Конституції України 1996 р. адекватно та повно відображають роль Уряду в розбудові соціальної держави в Україні.

Наступний розділ Основного закону України 1996 р. - це розд. VIII «Правосуддя». Здавалося б, що в ньому навряд чи буде міститись ключове для нашого дослідження слово. Але це не так, в останній статті цього розділу зазначено: «Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена» [5] (ч. 5 ст. 131²). Варто зауважити, що тут прикметник «соціальний» у словосполученні «соціальні права» ужитий у тому самому значенні, що у словосполученні «соціальна держава».

Ключове слово з погляду цієї статті вживається й у наступному розділі Конституції України - «Територіальний устрій України», однократно. А саме у ст. 132 передбачено: «Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання центра-

лізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій» [5].

Варто підкреслити, що прикметник «соціальний» тут ужито в тому самому розумінні, як і у словосполученні «соціальна держава». Варто рекомендувати замість словосполучення «соціально-економічний розвиток» вести мову окремо про соціальний і окремо про економічний розвиток (адже далі в цьому реченні прикметник «економічний» ужито окремо, у характеристиці відповідних особливостей регіонів).

У розд. «Автономна Республіка Крим» є однократно посилання на «соціальність» у тому ж розумінні, у якому однокореневе слово вживається у словосполученні «соціальна держава». Так, у ч. 5 ст. 138 визначено: «До відання Автономної Республіки Крим належить: <...> 5) розроблення, затвердження та реалізація програм Автономної Республіки Крим з питань соціально-економічного та культурного розвитку, раціонального природокористування, охорони довкілля - відповідно до загальнодержавних програм» [5].

Цьому положенню Конституції України варто адресувати ті самі зауваження та рекомендацію, як і положенню з попередньо проаналізованого розділу. А саме: варто вести мову про соціальний, економічний та культурний розвиток (окремо), а більш точним було б застосовувати дещо інший порядок розташування цих прикметників, почати із прикметника «економічний» (тобто вести мову про «економічний, соціальний та культурний розвиток»).

Останній розділ Конституції України 1996 р., у якому знаходиться прикметник «соціальний» і однокореневі слова, - це розд. XI «Місцеве самоврядування».

По-перше, варто звернути увагу на ч. 1 ст. 143, де зазначено: «Територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють,

реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції» [5].

По-друге, наступна (друга) частина цієї ж статті передбачає: «Обласні та районні ради затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних областей і районів та контролюють їх виконання; затверджують районні і обласні бюджети, які формуються з коштів державного бюджету для їх відповідного розподілу між територіальними громадами або для виконання спільних проектів та з коштів, залучених на договірних засадах з місцевих бюджетів для реалізації спільних соціально-економічних і культурних програм, та контролюють їх виконання; вирішують інші питання, віднесені законом до їхньої компетенції» [5].

Отже, прикметник «соціальний» ужито в цьому розділі тричі, кожного разу йдеться про «соціально-економічні» явища (розвиток, програми). За аналогією із зауваженнями, сформульованими до попередніх розділів, варто також запропонувати:

- у першому прикладі вести мову не про «програми соціально-економічного та культурного розвитку», а про «програми економічного, соціального та культурного розвитку»;

- у другому - вести мову не про «програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних областей і районів», а про «програми економічного, соціального та культурного розвитку відповідних областей та районів»;

- у третьому - наголошувати не на «реалізації спільних соціально-економічних і культурних програм», а на «реалізації спільних економічних, соціальних і культурних програм».

На користь цієї пропозиції варто також додати, що в Конституції України 1996 р. йдеться про «соціальну державу», а не про «соціально-економічну державу». Соціальна спрямованість економіки, про яку також згадується в Основному законі, є лише одним із чинників розбудови соціальної держави, а тому навряд чи доцільно на рівні Конституції настільки часто вживати прикметник «соціально-економічний» (7 разів).

Наприкінці Основного закону України 1996 р. розміщено такі розділи, як: «Конституційний Суд України», «Внесення змін до Конституції України», «Прикінцеві положення» та «Перехідні положення». Як впливає з Таблиці 1, у цих розділах не вживаються прикметник «соціальний» і однокореневі слова, що навряд чи можна вважати недо-

ліком з огляду на зміст цих структурних частин Конституції.

Висновки. Статистичний аналіз положень Основного закону України 1996 р. дає підстави узагальнити, що слова з коренем *-соціал-* містяться в таких його структурних частинах, як: Преамбула, «Загальні засади», «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» (не аналізуються в цій статті), а також «Верховна Рада України», «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади», «Правосуддя», «Територіальний устрій України», «Автономна Республіка Крим», «Місцеве самоврядування».

У контексті пошуку конституційних основ для розбудови соціальної держави в Україні акцентовано увагу на таких статистичних показниках: а) кількість статей, у яких уживаються слова з коренем *-соціал-* - 20; б) кількість прикладів уживання слів із коренем *-соціал-* - 24 (у тому ж значенні, як у словосполученні «соціальна держава», - 22); в) кількість випадків уживання прикметника «соціально-економічний» - 7.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у тому, щоб проаналізувати положення Конституції України 1996 р. не тільки формально, відшукуючи прикметник «соціальний» і однокореневі слова, але і змістовно. Адже далеко не завжди ті положення Основного закону, у яких немає слів із коренем *-соціал-*, не є вагомими для розбудови правової держави в Україні.

Література

1. Косович В.В. Конституційні основи соціальної держави. *Приватне та публічне право*. 2019. № 1. С. 18-22.
2. Mishyna N., Surilova O. Constitutional and Administrative Aspects of the Ukrainian Medical Code. *Wiadomosci Lekarskie*. 2020. № 1. Р. 191-195.
3. Прилипко С.М. Право на працю в системі прав людини. *Право України*. 2014. № 6. С. 102-110.
4. Мішина Н.В. Органи самоорганізації населення у контексті теорій про природу місцевого самоврядування. *Аналітично-порівняльне правознавство* : електронне наукове видання. 2021. № 1. С. 26-30.
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Мішина Н.В. Президенти як суспільні лідери. *Юридичний вісник*. 2011. № 2. С. 64-68.

Королєвська Н. Ю.,
кандидат економічних наук